

AVERSS un REVERSS

ŠAJĀ NUMURĀ

• Rezervju pārvaldīšana Latvijas Bankā

ROBERTS L. GRAVA

Latvijas Bankas rezervju pārvaldīšanas pamatā ir trīs galvenās prasības: stabilitāte, likviditāte un ienākumi. Latvijas Bankas padome apstiprina rezervju ieguldījumu vadlīnijas. Valūtas operāciju pārvalde veic rezervju pārvaldīšanas operācijas. Liela uzmanība tiek pievērsta tam, lai visi vadības līmeņi tiktu informēti par rezervju pārvaldīšanas operāciju rezultātiem.

Rezerves tiek izmantotas fiksēta valūtas kursa politikas īstenošanai. Daļa rezervju tiek ieguldīta valdību aģentūru un starptautisko finanšu institūciju finanšu instrumentos, uzņēmumu obligācijās, ar nekustamo īpašumu un aktīviem nodrošinātos vērtspapīros un līdzīgos instrumentos. Galvenā uzmanība rezervju pārvaldīšanā tiek pievērsta likviditātei. Rezervju pārvaldīšanas vadlīnijās ir noteikti likviditātes ierobežojumi, tāpēc tiek pirkti instrumenti, kurus var realizēt tirgus spriedzes apstākļos. Valūtas, procentu likmju un kredītrisku pārvaldīšanai Latvijas Banka izmanto valūtas mijmaiņas darījumus un biržās tirgotos nākotnes procentu likmju līgumus. Portfeļu pārvaldīšanu veic profesionāli darbinieki, kas spēj izprast, novērtēt un pārvaldīt dažādus riskus.

• Latvijas Bankas padomē un valdē

• Finanšu vadītāja uzdevumi un atbildība

GUNDARS ĶENIŅŠ KINGS

Ilgttermiņa skatījumā finanšu vadītājs ir atbildīgs par uzņēmuma finansiālo veselību un naudas līdzekļu apriti, kas nodrošina iespējami optimālāku darbību. Labi veiktas finanšu funkcijas un sekmīgs vadības darbs vainagojas ar firmas īpašnieku ieguldījumu vērtības pieaugumu. Latvijā finanšu vadītājiem vēl maz nākas nodarboties ar ilgtermiņa mērķu īstenošanu, visvairāk darba laika jāvelta steidzamiem ikdienas un īstermiņa uzdevumiem. Katras firmas vadības pamatos ir rūpes par apgrozības kapitālu. Viens no svarīgākajiem uzdevumiem ir izveidot optimālu kapitāla struktūru.

• Naudas ceļi

AGNIJA HÄZENFUSS

Latvijas Banka uztur norēķinu un maksājumu sistēmu infrastruktūru, kas nodrošina latu naudas līdzekļu apriti valstī. Latvijā darbojas divas norēķinu sistēmas: starpbanku automatizētā maksājumu sistēma (SAMS) un elektroniskā kliringa sistēma (EKS). SAMS ir reālā laika bruto norēķinu sistēma, kas ir paredzēta liela apjoma un steidzamu gan starpbanku operāciju, gan klientu maksājumu veikšanai. EKS ir neto norēķinu sistēma, kas ir paredzēta neliela apjoma klientu maksājumiem ar vienu kliringa ciklu dienā. Starpbanku norēķini tiek veikti, izmantojot banku norēķinu kontus Latvijas Bankā un tādējādi samazinot riskus šajās sistēmās.

FINANŠU KONSULTĀCIJAS UZŅĒMĒJDARBĪBAS ATTĪSTĪBAI

Kādi ir SIA “Hipotēku bankas finanšu konsultāciju centrs” uzdevumi?

Valsts a/s “Latvijas Hipotēku un zemes banka” (turpmāk tekstā – Hipotēku banka) finanšu konsultāciju sniegšana ir jauns darba virziens. Strādājot ar klientiem, Hipotēku bankas speciālisti redzēja, ka daudziem cilvēkiem ar perspektīvām uzņēmējdarbības idejām tās nav pilnībā izstrādātas, trūkst labu uzņēmējdarbības plānu un raksturīgas citas problēmas, kuru dēļ kredīta saņemšana ir apgrūtināta. Ne vienmēr bankas kredītu speciālists spēj pietiekami iedziļināties atsevišķos jautājumos un tos atrisināt. Tādējādi 2002. gada 24. janvārī tika izveidota SIA “Hipotēku bankas finanšu konsultāciju centrs”, kuras speciālistu uzdevums ir palīdzēt šādiem klientiem – iesācējiem vai uzņēmumiem, kas jau atrodas attīstībā, – un sniegt konsultācijas uzņēmējdarbības plānu un kredīta dokumentācijas sagatavošanā, kā arī nodrošināt turpmākās konsultācijas, lai veiksmīgi atmaksātu kredītu.

Svarīgi ir ne tikai palīdzēt klientam, piemēram, saņemt kredītu, bet gan piedāvāt virkni pakalpojumu, kas ļauj sadarboties arī turpmāk: grāmatvedības un audita pakalpojumus, juridiskos pakalpojumus un palīdzību jebkuru citu finanšu jautājumu risināšanā.

Konsultāciju centra klientus var dalīt divās grupās. Lielākā daļa ir jauni cilvēki, kas vēlas sākt uzņēmējdarbību. Viņiem visvairāk nepieciešama palīdzība. Tomēr strādājam arī ar pieredzējušiem darījumu cilvēkiem, konsultējot viņus specifiskos jautājumos.

Kādas konsultācijas sniedz SIA “Hipotēku bankas finanšu konsultāciju centrs”?

Vislielākais īpatsvars ir ar kredīta saņemšanu saistītajiem pakalpojumiem, proti, informējam klientus par nepieciešamajiem dokumentiem: bilance, naudas plūsmas pārskats u.c. Dokumenti tiek sagatavoti, iesniegti, piemēram, Hipotēku bankā, un aizstāvēti – savā ziņā kļūstam par

Latvijas finanšu konsultāciju tirgus ir neliels, bet ar augošu tendenci. Tajā raksturīgs pieprasījuma kāpums pēc kompleksiem pakalpojumiem. Finanšu konsultāciju piedāvātājiem nākas piemēroties klientu vajadzībām, augošajām prasībām un konkurences spiedienam. Viens no nesen darbību sākušiem finanšu konsultāciju uzņēmumiem ir šā gada janvārī valsts a/s “Latvijas Hipotēku un zemes banka” dibinātais meitas-uzņēmums SIA “Hipotēku bankas finanšu konsultāciju centrs”.

SIA “Hipotēku bankas finanšu konsultāciju centrs” direktors

JĀNIS RUSKIS stāsta par tā

uzdevumiem, sniegtajiem pakalpojumiem un nākotnes plāniem.

klientu advokātiem. Otrkārt, gatavojam plānus dažādos finanšu jautājumos ne tikai Hipotēku bankai, bet citām bankām un investīciju struktūrām. Treškārt, sniedzam konsultācijas juridiskajos jautājumos un palīdzam sagatavot dažādus līgumus, piemēram, pirkšanas un pārdošanas, būvniecības u.c. līgumus. Ceturkārt, palīdzam risināt arī pārfinansēšanas jautājumus.

Viens no darba virzieniem ir grāmatvedības konsultācijas. Nākamā gada sākumā plānojam veikt finanšu auditu klientu uzdevumā. Neesam daudzmiljonu investīciju sabiedrība, bet plānojam un esam veikuši investīcijas uzņēmējdarbībā, tostarp arī mūsu klientu uzņēmumos.

Ja uzņēmējam ir radušās grūtības, bet uzņēmums vēl nav nonācis līdz maksātnespējai, palīdzam veikt uzņēmējdarbības rekonstrukciju un priekšsāncijas darbus. Pagaidām nepiedāvājam konsultācijas uzņēmējdarbības sāksanai un attīstīšanai ārvalstīs.

Vai veicat tirgus izpēti?

Bez šaubām, bez tās nav iespējams sniegt konsultācijas. Šobrīd gan vēl ir par dārgu nodarbināt nozaru, piemēram, korrupcijas vai mašīnbūves, speciālistus. Ja nepieciešamas šādas konsultācijas, meklējam sadarbības partneri un strādājam uz līguma pamata.

Kurās nozarēs cilvēki attīsta uzņēmējdarbību un tiem nepieciešamas konsultācijas?

Visvairāk sadarbojamies ar potenciālajiem Hipotēku bankas klientiem. Tie ir mazie un vidējie uzņēmēji. Viņu darbības spektrs ir ļoti plašs – sākot ar koksnes pārstrādes uzņēmumiem un zemnieku saimniecībām, beidzot ar restorāniem un boulinga centriem. Šobrīd nevar nosaukt nozari, kas būtu dominējoša. Tas norāda uz to, ka cilvēku izdoma ir neierobežota un viņi rod dažādus risinājumus savas nākotnes nodrošināšanai.

(turpinājums 2. lpp.)

Cik liels ir pieprasījums? Vai spējat to apmierināt?

Pieprasījums ir liels. Latvijā ir pietiekami daudz cilvēku, kuri vēlas veidot un attīstīt uzņēmējdarbību. Par pieprasījuma pieaugumu liecina arī tas, ka sākotnēji finanšu konsultāciju centrā strādāja divi cilvēki, tagad esam jau astoņi un plānojam pieņemt darbā vēl dažus speciālistus. Pieprasījums aug, un, lai varētu to apmierināt, attīstām savu darbību.

Kādas konsultācijas ir vispieprasītākās? Kas sniedz konsultācijas?

Šobrīd vispieprasītākie, bez šaubām, ir divu veidu pakalpojumi: pirmkārt, kredītu dokumentācijas sagatavošana, otrkārt, juridiskie pakalpojumi.

Centrā strādā astoņi darbinieki un ir izveidotas trīs nodaļas: Finanšu analīzes un investīciju nodaļa, Grāmatvedības un finanšu konsultāciju nodaļa un Mārketinga un apmācību nodaļa.

Plānojam attīstīt vēl vienu darbības virzienu – apmācību par specifiskām bankas darbības sfērām. Iespējams, ka noorganizēsīm seminārus Rīgā un reģionālajās filiālēs par kredītēšanas jautājumiem. Daudzi cilvēki vēl piesardzīgi attiecas pret kredītu.

Vai strādājat ar firmu vadītājiem?

Pirmās sarunas parasti notiek ar firmas vadītāju. Pēc tam finanšu konsultāciju centra speciālisti tiekas ar firmas speciālistiem – grāmatvežiem vai ekonomistiem.

Pirmās sarunas ir konsultatīvas, tiek vākta informācija, lai redzētu, vai iecere ir perspektīva, un tikai pēc tam noslēdzam līgumu. Gadās, ka cilvēki pārvērtē spēkus un finanšu konsultāciju centra speciālisti spiesti norādīt, ka labāk, piemēram, ņemt kredītu. Izpratnes limenis ir ļoti dažāds: ir jāprot runāt ar klientiem, kuru uzņēmumu

apgrozījums sniedzas miljonos, un ar tādiem, kas vēlas saņemt pirmo kredītu dažu tūkstošu latu apjomā. Dažkārt nāk cilvēki ar ļoti avantūristiskām iecerēm, kuras nākas noraidīt, jo nav pārliecības par to veiksmīgu īstenošanu, bet citreiz ideja ir ļoti labi izstrādāta un atliek to tikai apstiprināt. Šis darbs ir interesants ar to, ka mainās dažādi cilvēki un situācijas.

Kā cilvēki uzzina, ka eksistē šāds finanšu konsultāciju centrs?

Pārsvārā klienti uz finanšu konsultāciju centru dodas pēc tikšanās ar bankas speciālistiem. Vispirms cilvēki ar savu ideju aiziet uz banku, bet bankas speciālists redz, ka tik kvalitatīvu palīdzību, kāda ir nepieciešama, viņš nevarēs sniegt un iesaka konsultāciju centru. Tā, protams, nav obligāta prasība, bet gan klienta brīva izvēle izmantot finanšu konsultāciju centra speciālista pakalpojumus. Patīkami ir tas, ka šobrīd uz finanšu konsultāciju centru jau nāk cilvēki, kurus ir ieteikuši pirmie klienti. Tiek pilnveidota interneta mājas lapa un pieejams buklets. Rudenī plānota informatīva kampaņa. Tādējādi cilvēki par centra pastāvēšanu uzzinās, neiegiežoties Hipotēku bankā.

Kāpēc neinformējām par finanšu konsultāciju centru agrāk? Uzņēmums tika veidots, izstrādājot standartus, lai spētu izpildīt pasūtījumus un neciestu kvalitāte. Tam bija jāklūst pietiekami stipram, lai nodrošinātu kvalitatīvus pakalpojumus.

Kāda ir konkurence šajā jomā?

Finanšu konsultācijas tiek piedāvātas arī citās bankās, piemēram, a/s “Hansabanka”, bet parasti tās ir vēl plašākas. Turklāt strādā arī privātkonsultanti. Finanšu konsultāciju centra priekšrocība – tā speciālisti pārzina Hipotēku bankas īpatnības un var saskaņot uzņēmējdarbības un bankas “valodu”, kas dažkārt atšķiras.

Kā finanšu konsultāciju centra mērķi saucas ar attīstības bankas mērķiem?

Šādas firmas ap attīstības banku ir raksturīga parādība, tāpēc centra izveide ir solis tuvāk Hipotēku bankas mērķim kļūt par attīstības banku. Citās bankās pret klientu parasti ir piesardzīgāka attieksme nekā Hipotēku bankā, kuras speciālisti cenšas atrast pozitīvās un perspektīvās iezīmes klienta uzņēmējdarbības plānā un tās attīstīt. Finanšu konsultāciju centra darbinieki savukārt cenšas sakārtot ne tikai klienta dokumentus, bet uzņēmējdarbību, lai viņš varētu saņemt un veiksmīgi atmaksāt kredītu. Tas ir viens no attīstības virzieniem – palīdzēt uzņēmējiem īstenot savu ideju. Hipotēku banka ir vienīgā Latvijas valsts banka, un tā veidojas par attīstības banku, tāpēc attieksme nav tik konservatīva kā citur.

Kā finanšu konsultāciju joma attīstās pasaulē?

Esam noskaidrojuši, ka pasaulē klienti pieprasa finanšu pakalpojumu paketes. Svarīgi sniegt plašu pakalpojumu spektru. Specializējoties kādā jomā, ir grūti konkurēt pasaules tirgū. Esam pētījuši Kanādas un Vācijas pieredzi un konstatējuši, ka šajās valstīs finanšu konsultanti piedāvā plašu pakalpojumu klāstu, piemēram, arī uzņēmuma sagatavošanu ISO standarta iegūšanai, ko SIA “Hipotēku bankas finanšu konsultāciju centrs” nepiedāvā. Pagaidām necenšamies aptvert visu, bet gan attīstīt tās jomas, kurās jūtamies spēcīgi, taču nākotnē plānojam paplašināt piedāvājumu.

Bez tam nākamajā gadā plānots veidot nodaļas lielākajās Latvijas pilsētās, lai klientiem nebūtu jābrauc uz Rīgu un pieredzējuši konsultanti būtu pieejami reģionos.

Intervēja Inese Pommere.
G. Zommerovska foto.

REZERVJU PĀRVALDĪŠANA LATVIJAS BANKĀ

REZERVJU PĀRVALDĪŠANAS GALVENĀS PRASĪBAS – STABILITĀTE, LIKVIDITĀTE UN IENĀKUMI

Organizatoriskā struktūra, rezervju pārvaldīšanas mērķi un koordinēšana

Latvijas Bankas rezerves, kas kalpo Latvijas nacionālās valūtas – lata stabilitātes nodrošināšanai, ietver zelta krājumus un ārvalstu valūtās nominētos aktīvus. Centrālās bankas kopējās rezerves 2002. gada augusta beigās sasniedza 773.54 milj. latu. Latvijas Bankas rezervju pārvaldīšanas pamatā ir trīs galvenās prasības: stabilitāte jeb vērtības saglabāšana, likviditāte un ienākumi. Ienākumi pretstatā ieguldījumu drošībai vai ienākumi pretstatā likviditātei ir kompromisa jautājumi. Latvijas Banka ir apstiprinājusi ieguldījumu neitrālo portfeli, atspoguļojot Latvijas Bankas padomes nostāju attiecībā pret šo pretrunīgo mērķu nozīmību. Līdzīgi citām centrālajām bankām arī Latvijas Banka ārvalstu valūtas rezervju izvietojšanas procesā galveno uzmanību velta drošībai un likviditātei. Ienākumu gūšana ir pakārtota pirmajiem diviem apsvērumiem, tomēr arī tai tiek pievērsta liela uzmanība, jo valūtas rezervju peļņa nodrošina Latvijas Bankas saimnieciskās darbības patstāvību un tās ienākuma nodokļa maksājumi ir svarīgs papildinājums valsts budžetam.

Veicot piemērota riska/ienākuma kompromisa izvērtēšanu centrālās bankas rezervju pārvaldīšanā, tiek ņemta vērā rezervju pietiekamība un iespējamās intervences vietējā valūtas tirgū. Viens no galvenajiem Latvijas monetārās politikas lēmumiem bija nacionālās valūtas piesaiste brīvi konvertējamu valūtu grozam. Latvijas Banka nodrošina fiksēta valūtas kursa politiku attiecībā pret SDR, tomēr ļaujot tirgus kursam “peldēt” 2% platā joslā ap bankas noteikto piesaistes kursu. Centrālā banka veic intervences, ja Latvijas lata kurss nonāk ārpus tās noteiktajām intervences robežām. Šāda lata kursa noteikšanas politika ļauj bankai pilnībā izmantot plašu instrumentu klāstu, lai nodrošinātu likviditāti starpbanku latu tirgū.

Lai gan iespējami biežas centrālās bankas intervences salīdzinoši šaura valūtas kursa koridora gadījumā rada nepieciešamību pēc ļoti likvidām rezervēm, ir maz ticams, ka jebkad tiks pieredzētas tik lielas intervences, kas būtu saistītas ar visas naudas bāzes pārdošanu. Līdz ar to var

ROBERTS L. GRAVA, CFA
*Latvijas Bankas valdes loceklis
Valūtas operāciju pārvaldes vadītājs*

pamatoti uzskatīt, ka Latvijas Bankas rīcībā ir nozīmīgs rezervju apjoms, kas nebūs nepieciešams intervencēm un kas apmaiņā pret iespējami augstāku ienesīgumu varētu tikt ieguldīts vērtspapīros ar zemāku likviditāti un nedaudz lielāku riska pakāpi.

Likums “Par Latvijas Banku” stingri nosaka ārvalstu valūtas rezervju izmantošanu. Latvijā ir dinamisks un augošs banku sektors, kurā liela loma ir starptautiskajai uzņēmējdarbībai, tāpēc oficiālās rezerves reti tiek izmantotas tekošā konta vajadzībām vai iekšzemes uzņēmumu ārvalstu valūtas pieprasījuma apmierināšanai. Ārvalstu valūtas apjoms vietējo banku bilanciēs ir vairāk nekā pietiekams, lai apmierinātu importētāju, eksportētāju un finanšu institūciju vajadzības. Latvijas Banka ņem vērā visus iepriekš minētos faktorus un izvērtē to ietekmi uz valūtas rezervju pārvaldīšanas procesu.

Likums “Par Latvijas Banku” nosaka Latvijas Bankas monopolitēības pārvaldīt valsts ārvalstu valūtas rezerves.

Darbojoties ierobežota valūtas kursa apstākļos, rezervju lielums ir pilnībā atkarīgs no automātisko intervenču operācijām un praktiski nav saistīts ar citiem monetārās politikas īstenošanas instrumentiem. Ar monetāro politiku vienmēr tiek saskaņoti Latvijas Bankas vietējā tirgū piedāvātie ārvalstu valūtas mijmaiņas darījumi.

Lai koordinētu ārējā parāda politiku, Latvijas Banka cieši sadarbojas ar Valsts kasi un Finanšu ministriju, bet valdības ārējā parāda valūtas struktūra un termiņi neietekmē rezervju pārvaldīšanu. Katra institūcija ir atbildīga par savu ārvalstu valūtas un procentu likmju pozīciju pārvaldīšanu. Tomēr Latvijas Banka var darboties kā Valsts kases un Finanšu ministrijas finanšu aģents un bieži pārvalda naudu šo institūciju vārdā. Šie līdzekļi tiek iekļauti atsevišķos portfeļos un neietekmē centrālās bankas rezervju pārvaldīšanu. Lai samazinātu ietekmi uz bankas ienākumu pārskatu, jebkāda ārvalstu valūta, kas nav rezervju valūta, Latvijas Bankas bilanciē (piemēram, Finanšu ministrijas nauda vai līdzekļi no ārvalstu valūtas mijmaiņas operācijām) tiek pārvaldīta uz aktīvu un pasīvu sabalansēšanas bāzes. Lai gan tas sarežģī bankas ārvalstu valūtas rezervju pārvaldīšanas procesu, liekot pārvaldīt vairākus portfeļus ar atšķirīgām īpašībām, tomēr šāda rīcība ļauj ļoti izprast katru risku, ko bilancei rada ārvalstu valūtas operācijas.

Latvijas Bankas padome apstiprina ieguldījumu vadlīnijas rezervju pārvaldīšanas jomā. Savukārt konkrētākus noteikumus (piemēram, pieļaujamā riska parametru pārejiem portfeļiem) apstiprina Latvijas Bankas valde. Valūtas operāciju pārvalde veic visas rezervju pārvaldīšanas operācijas. Liela uzmanība tiek pievērsta tam, lai visi vadības līmeņi tiktu informēti par rezervju pārvaldīšanas operāciju rezultātiem. Katru nedēļu tiekas Latvijas Bankas Ieguldījumu komitejas locekļi, lai apspriestu attīstības tendences, kas pozitīvi vai negatīvi ietekmē rezervju portfeli. Latvijas Bankas valdei tiek iesniegti ikmēneša pārskati par darbības rezultātiem, bet Latvijas Bankas padome savās sēdēs analizē to ietekmi uz bankas budžetu. Katru gadu ārējie auditori un Valsts kontrole veic ārvalstu valūtas rezervju operāciju pārbaudi. Iekšējie auditori regulāri izvērtē ieguldīšanas procesa atbilstību Latvijas Bankas padomes un valdes no-

FINANŠU VADĪTĀJA UZDEVUMI UN ATBILDĪBA

FINANŠU VADĪTĀJS IR ATBILDĪGS PAR UZŅĒMUMA FINANSIĀLO VESELĪBU UN
NAUDAS LĪDZEKĻU APRITI, KAS NODROŠINA IESPĒJAMI OPTIMĀLĀKU UZŅĒMUMA DARBĪBU

Mazie un vidējie uzņēmumi nemēdz algot finanšu direktoru. Ja arī šo godu palaikam piešķir grāmatvedim, būtībā finanšu vadītāja funkcijas veic pats firmas īpašnieks. Mazo un vidējo uzņēmumu īpašnieks gan meklē naudu, gan vada sarunas ar banku un rūpējas par savas firmas veselību un tālāko izaugsmi.

Amerikā, kur firmas lielu daļu līdzekļu meklē un atrod naudas tirgos, finanšu vadības galvenais mērķis ir vairot firmas vērtību tirgū. Kā liecina uzņēmuma *Enron* skandāls un daudzu tehnoloģiju firmu tirgus vērtības kritums krīzes apstākļos, jaunu firmu vērtība var būt ļoti nestabila. Jau tāpēc vien firmas īpašniekiem un vadībai jācenšas nodrošināt darbībai nepieciešamos naudas līdzekļus un rūpēties par kapitāla struktūru, kurā lielākais īpatsvars ir īpašnieku pašu kapitālam.

Dažiem saimnieciskās dzīves novērotājiem uzņēmuma finanšu vadītājs vai direktors ir nikns ķēdes suns pie naudas lādes. Citiem viņš liekas gan goda vīrs, gan nežēlīgs izdevumu ierobežotājs, bet vēl citiem viņš ir tikai bankas kalps. Šiem novērojumiem ir savs pamats, bet tie nesniedz vispusīgu ieskatu finanšu direktora funkcijās. Atsevišķi un kopumā tās ir tik svarīgas, lai tās aplūkotu rūpīgāk, īpaši ņemot vērā Latvijas uzņēmumu naudas trūkumu. Latvijā finanšu direktori naudas trūkuma dēļ šobrīd lielākoties nodarbojas ar firmas kārtējam vajadzībām. Pārējās funkcijas vēl netiek veiktas. Apstākļiem uzlabojoties, nākotnē gaidāma citāda finanšu vadības prakse uzņēmumos. Jāatzīmē, ka finanšu direktors, no profesionālā viedokļa raugoties, Amerikā jau sen nav tas pats, kas galvenais grāmatvedis vai tautsaimnieks. Vēl nesen Amerikas lielajās firmās finanšu direktori bija juristi; tagad tie parasti ir grāmatveži ar maģistra grādu un lielāku pieredzi finanšu jomā.

Finanšu vadītāja uzdevumi

Ilgtermiņa skatījumā firmas vadība un tās finanšu direktors ir atbildīgs par firmas finanšu veselību un naudas līdzekļu apriti, kas nodrošina iespējami optimālāku firmas darbību. Šiem līdzekļiem pietrūkstot, uzņēmums mirst. Taču, neizmantojot tos, tiek zaudēta iespēja gūt ienākumus. Katra uzņēmuma vadības “medaļai” ir divas puses. Viena no tām ir uzņēmuma operatīvā darbība, bet otra – firmas darbības plāni, to izpilde un finansiālie rezultāti. Tāpēc nav iedomājams, ka šodien pietiek tikai ar zināšanām finanšu jomā. Lai saņemtu kredītu, nepieciešama nevainojama reputācija un spējas saprasties ar citiem gan firmā, gan ārpus tās. Svarīgi izprast aizdevēju prasības nodrošināt sava ieguldījuma vērtību ar iekšlātiem aktīviem vai arī pierādītām spējam atmaksāt aizdevumus, vai ar savu peļņu vairākkārt nosegt regulāros procentu maksājumus. Labi veiktas finanšu funkcijas un sekmīgs vadības darbs vainagojas ar firmas īpašnieku ieguldījumu vērtības pieaugumu. Šajos gadījumos to patiesā tirgus vērtība tālu pārsniedz oficiālo, grāmatās ierakstīto bilances vērtību. Finanšu līdzekļu nepieciešamību un kapitāla izmaksas vienmēr nosaka finanšu līdzekļu apsaimniekošanas prasme. Neefektīvi izveidota uzņēmuma vadība iznīco kapitālu (piemēram, PSRS laikā bija raksturīga iekārtu dīkstāve un nevajadzīgi lieli uzkrājumi). Palielinot finanšu kapitāla iesaisti uzņēmumā, firma vairāk maksā par ieguldīto kapitālu. Līdz ar to palielinās risks, ko uzņemas aizdevēji, un par to ir jāmaksā. Kā redzams no dažādu firmu analītiskiem salīdzinājumiem Amerikā, rūpīgi vadīta finanšu līdzekļu izmantošana un pārvaldīšana paaugstina firmā ieguldītā īpašnieku pašu kapitāla vērtību.

Samērā pastāvīgās firmās, kuru darbība maz mainās, īpaša uzmanība tiek pievērsta firmas kapitāla (vai finansiālo līdzekļu) struktūrai – skaidras naudas un citu līdzekļu rezervju pietiekamībai, lai firma varētu laikā veikt kārtējos maksājumus un pildīt citas saistības. Riskantos apstākļos lielākā daļa kapitāla nepieder kreditoriem, bet īpašniekiem.

Finanšu vadītājs analizē īstermiņa saistības un firmas spējas palielināt līdzekļus un rezerves. Tiek apsvērtas iespējas uzlabot firmas rentabilitāti ar lielākiem kreditoru ieguldījumiem. Iegādājoties iekārtas, ēkas un zemi, tos parasti iekšlā, lai šos pirkumus vismaz daļēji varētu finansēt ar aizdevumu palīdzību. Latvijā visredzamākais kapitāls, t.i., ražošanas iekārtas, ēkas un zeme, ir īsti vērtīgs tikai operatīvi veiksmīgā situācijā, citādi šie aktīvi parasti nesasniedz

GUNDARS ĶENIŅŠ KINGS
Pacifika Luterāņu universitātes profesors

tirgus vērtību un šajā ziņā bilancēs ir novērtēti par augstu.

Firmai augot, tā var drošāk plānot savu nākotni. Finanšu vadītājs meklē iespējas tās darbību izvērst gan ar pašu kapitāla, gan ar aizņēmumu papildinājumiem. Firmai izveidojas kapitāla vai finansiālo līdzekļu struktūra, kas ir līdzsvarota riska ziņā un kurā ietilpst tālākai attīstībai īpašnieku un kreditoru aizdotie finansiālie līdzekļi. Plānojot uzņēmuma darbību un tās finansējumu, liela nozīme ir labāko uzņēmējdarbības virzienu attīstīšanai un jaunu projektu izvēlei. Šajos procesos ļoti svarīga ir darbības vērtējumu metodika.

Kapitāla struktūra

Firmas raksturs un tās darbības vide nosaka optimālo kapitāla un finanšu līdzekļu struktūru. Finanšu “medaļas” viena puse – attiecības starp dažāda veida aizdevējiem (parasti bankas) un firmas īpašniekiem. Amerikā bankām nav atļauti riskanti darījumi, un iespējas no tām aizņemties ir ierobežotas. Latvijas uzņēmumu īpašnieku pašu kapitāls ir minimāls vai vienkārši nepietiekams un aizdevējam ir vairāk jā rūpējas par savu ieguldījumu.

Finanšu “medaļas” otra puse ir kapitāla struktūras atspoguļojums firmas bilances aktīvos. Te redzami naudas līdzekļi, kārtējie maksājumi un uzkrājumi, ko finansē ar īpašnieku pašu kapitālu vai īstermiņa aizņēmumiem. Tālāk nāk ilgtermiņa ieguldījumi iekārtās un ēkās, ko daļēji sedz ar ilgtermiņa obligācijām – būtībā finansējuma struktūru, ko veido firmas īpašnieku pašu kapitāla daļa un svešais, kreditoru kapitāls. Kreditoru kapitālu veido ilgtermiņa (parasti uzņēmuma obligācijas un ķīlu zīmes), dažādas ikdienas un īstermiņa saistības. Vēlams, lai šai struktūrai atbilstu kapitāla piesaiste. Finanšu plānos parasti atspoguļo īstermiņa un ilgtermiņa saistības. Kārtējās saistības nosedz līdzekļu apriti un peļņa (galvenokārt naudas plūsmas formā), īstermiņa parādi lielākoties ir saistīti ar uzlabojumu finansējumu, bet firmas obligācijas un jaunu akciju emisija atbilst firmas ilgtermiņa attīstības plānu izpildei. Latvijas apstākļos akciju tirgus vēl nav izveidojies. Tāpēc lielāka nozīme, manuprāt, ir dažādiem firmu apvienošanās procesiem un juristu darbam augošās, īpaši lielākās firmās, kā arī dažādu profesiju ekspertu iesaistei finanšu vadībā.

Lai gan visām firmām ir raksturīga sava finanšu dinamika, kapitāla struktūras jēdziens pēc savas dabas nav dinamisks. Tā pamatā ir doma, ka uzņēmums ideāli darbojas samērā stabilos apstākļos, līdzekļu apriti var salīdzināt ar hidraulisku pārsūkņēšanas modeli un riska novēršanai kalpo atbilstošs pašu kapitāla ieguldījums. Uzkrātie līdzekļi, ja tie nav sadalīti, parasti tiek iesaistīti aktīvas dabas ieguldījumos. Latvijas apstākļos veiksmīgai firmai bieži vien ir iespējami ātri jāaug lielākai, un finanšu vadībai jā rūpējas par finanšu līdzekļu pietiekamību.

Visstabilākās finansiālo līdzekļu struktūras sastopamas firmās ar drošiem un regulāriem ienākumiem. Tajās liela daļa pastāvīgi piesaistītā kapitāla tiek iegūta aizņēmumu veidā. Gadu gaitā šādas firmas savu kapitāla struktūru maina maz; tās aug, vienu gadu pakāpeniski pārdodot obligācijas, bet citu gadu – emitējot jaunas akcijas. Pieņemot, ka darbības peļņa ir lielāka par kreditoriem maksāto procentu likmi,

aizņēmējam tas ir ļoti izdevīgi. No otras puses, sastopamas firmas, kas savu nākotni saista ar jaunām tehnoloģijām ļoti riskantā tirgū. Finansiālo līdzekļu struktūra tām bieži vien jāveido bez obligācijām. Firmu finansētāji ir vai nu to īpašnieki, vai eksperti jaunos un riskantos pasākumos. Lieki teikt, ka mazas firmas, kas vēl ir tikai savas darbības sākumā, ir ierindojamas augsta riska kategorijā. Pārmaiņu laikos pārveidot finansiālo struktūru ir vieglāk tur, kur notiek kaut kas nozīmīgs. Maza, bet augoša firma ir labāks partneris par lielu un noplicinātu, strādāt mazspējīgu firmu.

Latvijā ir maz firmu, kas var ar savu darbību nodrošināt izaugsmi, izveidojot atbilstošu kapitāla struktūru. Īpašnieku rocība ir nepietiekama. Tur, kur ir notikuši mēģinājumi to paveikt, apvienojot vairākas firmas vienā konglomerātā, tās visas ir izrādījušās finansiāli vājas gan atsevišķi, gan kopumā. Tās nav spēcīgas diezgan, lai ievērojami paaugstinātu preču realizāciju vai veiktu citus savas darbības uzlabojumus. Šo firmu īpašnieku pašu kapitāls būtībā ir ieguldīts zemē, ēkās un iekārtās. Viņu peļņa salīdzinājumā ar peļņu, kas tiktu gūta, izmantojot normālu ieguldījumu struktūru, ir niecīga un parasti nepietiekama, lai nodrošinātu tālāku uzņēmuma izaugsmi.

Firmas īpašniekiem dažos gadījumos izdodas uzņēmumu daļēji vai kopumā pārdot ārvalstu partneriem vai ieguldītājiem. Jāievēro, ka ārvalstu interese bieži nav labākā situācijā par vietējiem firmas īpašniekiem – ārzemnieki ne vienmēr vēlas vai spēj veikt lielākus ieguldījumus riskantos pasākumos. Bīstami ir tieši vai netieši saistīties ar vietējiem vai ārzemju partneriem, kas vēlas nodrošināties ar viegli atsaucamiem pasūtījumiem vai aizdevumiem.

Šajos apstākļos finanšu direktors kļūst par galveno “sakarnieku” ar banku un citiem firmas kreditoriem. Firmas maksāspēja kļūst par svarīgāko jautājumu viņa darbā. Viņš vairs nav tikai naudas lādes sargs. Viņš kļūst par pastāvīgu naudas un īstermiņa kredītu izkārtotāju. Viņš vairs nerēķina, vai aizņēmums ir saimnieciski izdevīgs. Svarīgākas ir ilgtermiņa attiecības. Bieži vien viņa uzdevums ir vispār atrast piemērotu naudas devēju.

Kārtējās saistības un īstermiņa uzdevumi

Katras firmas finanšu vadības pamatos ir rūpes par apgrozības kapitālu. Tas mūsdienu apstākļos veido apmēram divas trešdaļas no visiem firmas aktīviem bilancē. Nereti šos jautājumus kārtro finanšu konsultanti vai starptautiskas speciālu pakalpojumu firmas, piemēram, *REL Worldwide* (<http://www.relconsult.com>). Latvijā finanšu vadītājiem vēl maz nākas nodarboties ar ilgtermiņa uzdevumiem, lai vairotu firmas un tās īpašnieku pašu kapitāla vērtību ar lielākiem pārkārtojumiem. Visvairāk darbalaika jāvelta steidzamiem ikdienas un īstermiņa uzdevumiem.

Svarīgākie finanšu direktora uzdevumi ir šādi.

- Galvenais uzdevums visos gadījumos ir saglabāt vai palielināt firmas spējas pildīt tās īstermiņa saistības. Ja šīs saistības pilnībā nosaka visu firmas finanšu politiku, veidojas sarežģīta situācija. Firma bez naudas līdzekļiem parasti nīkuļo, jo netiek papildināts apgrozības kapitāls. Tā lēnām “nodzīvo” savus aktīvus. Ar šādu firmu saistīts arvien lielāks kredītrisks, jo to atdzīvīnāt ir ārkārtīgi grūti.
- Otrs svarīgākais finanšu direktora uzdevums ir rūpēties par uzlabojumiem, lai palielinātu uzņēmuma peļņu. Īpaši Latvijas apstākļos, kur pieprasījums pēc akcijām vēl ir neliels, peļņa var būt vienīgais papildu pašu kapitāla avots. Tikai uzņēmumi ar spēcīgu pašu kapitāla bāzi ir samērā labi sagatavoti, lai veiktu aizņēmumus vai izdevīgi pārdotu savas akcijas.

Ja naudu nevar iegūt no ģimenes locekļiem un tuviem draugiem (jārēķinās ar to, ka aizdevēji vairs nebūs draugi), līdzekļus jāmeklē bankās vai valdības iestādēs. Ministra vai zemāka ierēdņa labvēlība kļūst par svarīgu, lai gan neoficiālu saimniecisku vērtību. Tas veicina korupciju. Uzņēmuma darbība vairs neatpoguļo vadības saimniecisko prasmī, bet gan vērtīgos sakarus. Šajā situācijā ir daži risinājumi, kas ietilpst finanšu direktora ikdienas uzdevumos:

- samazinot nevajadzīgus aktīvus, ik dienu uzlabot uzņēmuma finansiālo struktūru, lai firmā varētu veidoties normāla saimnieciskā darbība;
- cieši sadarbojoties ar firmas operatīvajiem vadītājiem,

(turpinājums 4. lpp.)

vairot un ieguldīt peļņu.

Šāda uzņēmuma darbības mērķis – veicināt optimālas kapitāla struktūras pārmaiņas. Šajā laikā firmas vērtība vēl nav piedzīvojuši lielāku kāpumu, bet tās pirmie panākumi noteikti ieinteresēs iespējamos aizdevējus, oficiālos un neoficiālos kreditorus. Viņi sagaida savlaicīgu algu un nodokļu samaksu, norēķināšanos par materiāliem, kā arī sezonāla rakstura cikliskas dabas aizņēmumu atmaksu. Tālāk rindā gaida kreditori, kas ir finansējuši līdzšinējos firmas darbības uzlabojumus un ilgtermiņa aizņēmumus.

Kā jau minēts, Latvijas apstākļos optimālāku finanšu struktūru var nodrošināt ar uzņēmumā ieguldītu peļņu. Uzņēmuma attīstību veicinātu ienākuma nodokļu atlaides peļņai, kas tiek ieguldīta uzņēmumā. Ar labu vadību trūcīga firma var nodrošināt iespējas pelnīt. Ja vairojas firmā ieguldītais pašu kapitāls, uzņēmums var pārtraukt uz izdzīvošanu vērstu darbību un veidot normālu saimniecisko darbību. Uzņēmumam nepelnot un neaugot, paplašinās firmas apšaubāmās attiecības ar valsts iestādēm un atkarība no bankām. Tās kapitāla struktūrā vairs nav īpašnieku riska kapitāla. Šajos apstākļos ir ļoti iespējams, ka firmas kreditori uzņemas sev nepiemērotu risku. Vēl vairāk. Firmas īpašnieki bez riska kapitāla riskē ļoti maz. Viņi var iesaistīties riskantos pasākumos un spēlēt “uz visu banku” ar naudu, kuras viņiem nav. No otras puses, konservatīva struktūra ar samērā lielu pašu kapitālu palielina firmas spējas atrast un veikt sekmīgas sarunas par kredītu gan kārtējām, gan ilgtermiņa vajadzībām. Kā jau minēts, riska kapitāla proporciju kapitāla struktūrā nosaka firmas raksturs. Ir loģiski un saimnieciski normāli, ka firmas ar drošiem ienākumiem un lielāku pašu kapitālu var aizņemties vairāk un uz ilgāku laiku. Ja jauni ieguldījumi atmaksājas, ir vērts nopietni apsvērt, vai šim nolūkam palielināt parādu. Ja firma pelna no ieguldītā kapitāla, kā Latvijā mēdz plānot, 15–20% gadā, bet procentu maksājumi ir 8–9%, ir saprātīgi aizņemties. Savukārt maza vai svārstīga peļņa un salīdzinoši neliels pašu kapitāls finanšu direktoram jau laikus norāda, ka situācija ir pietiekami riskanta, lai rūpīgi ierobežotu firmas aizņēmumus. Te jāatzīmē, ka nenormāli augstās banku piedalīšanās dēļ dažādu uzņēmumu finansēšanā nopietni jādomā par kapitāla struktūru un finanšu līdzekļiem. Pašu kapitāla ieguldījums kļūst ļoti nozīmīgs.

Dažu firmu darbība var būt tik riskanta, ka tām pieejams tikai minimāls kredīts, tās ar kavēšanos pilda saistības un laikā nemaksā rēķinus. Nesalīdzināmi labāks risinājums kapitāla trūkuma gadījumā ir vērojams vienā no sekmīgākajiem jaunajiem uzņēmumiem Rīgā, kura darbinieki daļu no savas algas saņem uzņēmuma akcijās. Amerikā jaunie un mazie (pēc Latvijas mēroga – vidējie) uzņēmumi ir dinamiski, ar straujiem izaugsmes (apgrozības, nodarbinātības un peļņas pieauguma) tempiem. Latvijā šādas iespējas galvenokārt ir eksporta firmām, jo tās iekaro jaunus tirgus.

Dinamiska izaugsme ir vēlama un dažkārt iespējama pat vislielākajās firmās. Vadības iesaisti un sadarbību, kas reti vērojama lielajās firmās, raksturo milzīgās saziņas firmas AOL Time Warner darbība. Uzņēmuma vadība uzsvēra, ka šīs firmas sasniegumu pamatā ir tās darbinieku izaugsme un to darbības finansiālie rezultāti. Katrs no firmu veidojošajiem uzņēmumiem bija uzticēts vienam no diviem galvenā vadītāja vietniekiem, bet “visā orķestrī spēlēja” vēl 20 vadītāju. Pirmais vietnieks bija atbildīgs par firmas operatīvo darbību. Otrais jau laikus rūpējās, lai firmas sarežģītā darbība vainagotos ar iepriekš plānotajiem operatīvajiem un finansiālajiem sasniegumiem. Par šajā lielfirmā iesaistīto kapitālu varēja uzskatīt gan tās darbinieku spējas, gan firmas īpašumus. Šķiet, ka šīs firmas vadītāji darbojās uz vienotu norādījumu pamata un saskaņā ar kopīgi atzītiem specifiskiem uzdevumiem. Tie atspoguļoti nevis biznesa plānā, bet gan darbības mērķos un budžetā. Šāda elastīga pieeja pieļāva grozījumus līdzekļu un prioritāšu robežās. Kopumā šī pieeja prasīja efektīvu sadarbību organizācijas horizontālajā līmenī. Sadarbība noteica ne tikai visas lielās firmas operatīvos sasniegumus, bet arī tās kopējo vērtību.

Viens no firmas darbības principiem bija īpaši cieša sadarbība jaunu projektu īstenošanā. Labs piemērs tam – visas organizācijas iesaiste filmas un grāmatu par Hariju Poteru reklāmā un pārdošanā 2001. gada beigās (pirmajās dienās, pārspējot visus iepriekšējos rekordus, filma nopelnīja vairāk nekā 100 milj. dolāru; visai sērijai plānotas septiņas filmas). Uz šo sadarbības nepieciešamību norādīja šādas prasības:

- pastāvīgi paplašināt apgrozījumu tirgū (apmēram par

30% gadā) līdz 40 mljrd. ASV dolāru gadā. Te, protams, galvenais mērķis bija agrāk vai vēlāk pavairot peļņas kopsummu. Šī prasība bija saistīta ar noteiktiem uzdevumiem visos firmas uzņēmumos, piemēram, žurnālu abonentu skaitam katru mēnesi bija jāpieaug par 100 tūkst.; norēķini par šo un citiem pirkumiem tiek veikti ar interneta un kredītkaršu starpniecību;

- uzlabot firmas peļņu. Firmas finanšu direktors bija ciešā kontaktā ar visām operatīvā darba organizācijām. Viņš sagaidīja, ka kārtējā gada peļņa pieaugs par trešdaļu. Darbinieku skaits ar nolūku tika nedaudz samazināts, lai uzsvērtu augstākas darba ražības nepieciešamību. No finanšu direktora (*CFO, Chief Financial Officer*) viedokļa firma pastāvīgi mācījās uzlabot jau agrāk izvērsto darbību un sekmīgi sākt jaunus projektus. Tiem visiem bija savas, skaidri redzamas finansiālās dimensijas. Apgrozības mērķis bija 24 ASV dolāri uz pircēju. Desmit gadu laikā tas varētu pieaugt līdz 100 ASV dolāriem.

Mazāk tika ņemta vērā cilvēkresursu un sociālā kapitāla iesaiste un to nodilums reorganizācijas pasākumos un

līdzīgās pārmaiņās. Tām ieilgstot, kavējās gaidītie sasniegumi un iecerētā peļņa. Šajā aspektā lieluzņēmums nebija saliedēts savā darbībā. Pat tik rūpīgi saskaņotais filmas projekts neguva plānotos panākumus. Velti nogaidījies straujākus rezultātus, firmas nepacietīgais vadītājs sarūgtināts aizgāja pensijā. Jaunā vadība vēl neko nav paveikusi un maz var solīt tuvākajā nākotnē. Šobrīd firmas akciju vērtība ir ievērojami kritusies. Firma ir zaudējusi iespēju tālākus darbības uzlabojumus finansēt akciju tirgū. Firmas neveiksmes izraisījusi finanšu vadītāja nespēja panākt budžeta izpildi un kontroli.

Secinājumi

Naudas līdzekļu aprīte uzņēmumā izšķir tā spēju vispirms izdzīvot un pēc tam – augt. Noplicināta uzņēmuma darbības mūžs ātri sarūk.

Sarežģītos apstākļos naudas plūsmu mērķtiecīgi pārkartojumi, īpaši apgrozījuma paātrinājums, ir gandrīz vienīgais uzlabojumu finansēšanas veids. Naudas plūsmai jānodrošina uzņēmuma spējas laikus pildīt finansiālās saistības. Pārējos līdzekļus parasti vēlams iesaistīt lielākā apgrozībā, īpašu uzmanību veltot pārdevēju vadībai un algām, kā arī tirdzniecības pārstāvju finansēšanai.

Naudas plūsmu var paātrināt, ātrāk iekasējot naudu par pārdotajām precēm un pakalpojumiem, izmantojot faktoringu vai vienojoties ar kreditoriem (piemēram, iepirkumu avotiem) par garākiem maksājumu termiņiem. Der ievērot, ka skaidrās naudas līdzekļus visvairāk prasa pastiprināta preču realizācija, īpaši tad, ja pārdevējs pircējiem piešķir kredītu. Manuprāt, ir ļoti svarīgi, lai būtu laikus noslēgta (vēlams rakstiska) vienošanās darījumu termiņu un jau noslēgto līgumu noteikumu maiņas gadījumiem. Jārēķinās, ka šai un citām vajadzībām jāsagatavo naudas plūsmu pārskati. Tos nedrīkst sajaukt ar tradicionālajiem un *pro forma* bilances pārskatiem. Finanšu direktoram svarīgi pierādīt ne tik daudz, ka uzņēmumam finansiālie rādītāji izskatās labi, bet ka uz uzņēmumu var paļauties naudas jautājumos.

Plānojot budžetus, tos vēlams sastādīt ar nemainīgo un mainīgo (*fixed and variable*) daļu. Jau laikus jādomā par negaidītām vajadzībām un prasībām. Proporcionāla

budžetu palielināšana vai ierobežošana visos posteņos ir nepārdomāta un izšķērdīga.

Svarīgi saskaņot firmas finanses ar starptautisko kredītu praksi, ko raksturo kredītu vērtētāju firmas *Dun and Bradstreet* mērauklas. Mazās firmas bieži uzskata par riskantām, bet lielās novērtē par augstu. Arī Amerikā lielas firmas, piemēram, tagad bankrotējušais uzņēmums *Enron* sava lieluma dēļ daudziem ilgi bija droša un stabila firma. Mazās firmas var būt elastīgākas krīzes apstākļos, tāpēc ar kredīta vērtējumiem jāuzmanās. Vērtētāji aizdevējiem iesaka kredītu automātiski noraidīt firmām (un indivīdiem) ar sliktu maksājumu vēsturi. Parasti to noraida arī tām firmām, kurām firma *Dun and Bradstreet* paredz tikai “ierobežotu” (ar aktīviem segtu) kredītu. Tas pats attiecas uz tiem, kas jau sasnieguši ieteikto kredītu maksimumu. Respektablu firmu vērtējumi sākas ar finanšu pārskatiem un firmas darbības analīzi no aizdevēja viedokļa. Latvijas firmām jāņem vērā, ka ārvalstu kreditori parasti vēlēšies banku (vai valsts) garantijas, vai arī tie paļausies tikai uz firmas galvenā īpašnieka turību un labo slavu.

Īpaša uzmanība jāvelta visām iespējām samazināt materiālu un preču uzkrājumus. Veci materiāli un preces ātri zaudē savu vērtību. Iespējams, ka jāpārveido visa firmas piegādes sistēma. Daudzos gadījumos piegādātāji ir labi nodrošināti ar finansējumu, un viņu tirdzniecības stratēģija pat paredz pircēju uzkrājumu finansēšanu zināmās laika robežās. Piegāde Latvijā uzlabojas un pieļauj precīzākus un savlaicīgākus transporta pakalpojumus. Uzlabojumi šajā kategorijā prasa operatīvo vadītāju izpratni, kuri parasti vēlas saglabāt materiālu rezerves augstā līmenī vai arī uzreiz saražot iespējami daudz preču. Sekmīga uzkrājumu samazināšana var notikt tikai ar visu ieinteresēto atbildīgo personu piekrišanu un atbalstu. Latvijas uzņēmumu agrāko gadu prakse uzglabāt materiālus ļoti lielā daudzumā norāda uz neticami lētajām materiālu izmaksām un nerealī zemiem izdevumiem par noliktavām, nespēju paļauties uz piegādi laikā un vāji izteiktu atbildības sajūtu gan vienkāršos, gan sarežģītos pasākumos.

Kaut vienpusīgi, jāuzlabo firmas iekšējā un ārējā sakaru prakse. Kavējoties informācijai, kavējas ienākošie maksājumi, preču realizācija, materiālu pasūtījumi un to piegāde. Pareizai, precīzai un straujai informācijai mūsdienās ir arvien lielāka vērtība. Jāatzīmē, ka Latvijā jau no seniem laikiem valda klusēšanas un nedarīšanas tradīcija, kas ļoti kavē sadarbības izveidi mainīgos apstākļos.

Laikus jāveido konstruktīvas attiecības ar vienu vai divām bankām. Tās nosaka bankas un bankas klienta reputācija un uzticamība, kredīšanas perioda ilgums un iespējama nodrošinājums, kā arī prasības attiecībā uz maksājumu kārtību (bankas vislabprātāk izsniedz īstermiņa kredītus, tās tos nevēlas pārvērst ilgtermiņa finansējumos). Lielā banku nozīme Latvijā apstākļos padara labas attiecības ar bankām obligātas. Labākie labu attiecību apliecinājumi ir iepriekš piešķirtie kredīti, bankas sniegtas garantijas ārvalstu kreditoriem un savlaicīga vienošanās par papildu kredītu noteiktos apstākļos. Tie ir īstermiņa aizdevumi specifiskiem pasākumiem un garantēts maksimālais kredīts (*bridge loans* un *line of credit*). Eiropas bankas, salīdzinot ar Amerikas bankām, parasti ir gatavas uzņemties lielākas saistības un risku. Amerikas bankām ir citāda kapitāla struktūra. Tā neļauj uzņemties lielu risku. Amerikā neparedzēti un īsti negribēti atjaunoti (“iesaluši”, agrāk īstermiņa rakstura) ilgtermiņa aizdevumi bankas portfeli varētu veidot aptuveni 1% (mazāk būtu pārlieku konservatīvi), Ķīnā – aptuveni 20–30% (situāciju glābj ķīniešu lielā taupība, kas nepārtraukti vairo viņu noguldījumus bankās). Kā par to raksta banku un citu finanšu institūciju darbības novērotāja Barbara Garsone, pasaules lielās bankas reti iesaistās tiešā produktīvu projektu finansēšanā. Tās aizdod naudu lieluzņēmumu īpašniekiem, valstīm un mazākām bankām. Tā kā tās pieprasa iespējas atsaukt savus aizdevumus, to darbība var būt gan ļoti pozitīva, gan ārkārtīgi negatīva. Latvijas bankas kopumā uzņemas daudz riska, jo Latvijas uzņēmumi ir vēl jauni, nestabili un tāpēc riskanti. Tā kā banku aizdevumi Latvijas uzņēmumiem ir neparasti nozīmīgi, banku izvēle ir jāveic ļoti uzmanīgi.

Fragments no topošās Gundara Ķeniņa Kinga grāmatas uzņēmējiem. Papildu informāciju var iegūt pie Gundara Ķeniņa Kinga (kingga@plu.edu). A.F.I. foto.

teiktajām vadlīnijām un izstrādātajiem noteikumiem.

Latvijas Bankas publicētie ikmēneša finanšu pārskati atspoguļo tirgus vērtības pārmaiņas visos portfeļos, savukārt Latvijas Bankas gada pārskatos ir ietverti detalizēti ziņojumi par valūtas pozīcijām un kredītu kvalitāti. Lai gan Latvijas Banka, tāpat kā vairākums centrālo banku, nepublicē rezultātus saskaņā ar Starptautiskajiem grāmatvedības standartiem, tās sniegto finanšu datu caurspīdīguma pakāpe ir ļoti augsta, finanšu pārskatu skaidrojumi ir detalizēti un sniedz jebkuram finanšu pārskatu lasītājam, pat cilvēkam ar nelielām grāmatvedības zināšanām, visu informāciju, kas nepieciešama, lai analizētu patieso situāciju rezervju pārvaldīšanas jomā.

Risku pārvaldīšana

Latvijas Banka izmanto rezerves fiksēta valūtas kursa politikas īstenošanai (attiecībā pret SDR), tāpēc neitrālā valūtu struktūra atspoguļo SDR procentuālo sastāvu. Rezervju neitrālais portfelis ietver SDR valūtu groza sastāvdaļas, kas ir izsvērtas tāpat kā SDR. Ja rezervju portfelis ir ieguldīts saskaņā ar neitrālu valūtas struktūru (valūtu proporcijas SDR grozā), portfeļa vērtība nemainās valūtas kursu svārstību dēļ.

Par procentu likmju riska neitrālo portfeli izmanto atbilstošās valūtas 1–3 gadu valdības obligāciju indeksu. 1–3 gadu sektora izvēle nav nejauša un ir saistīta ar vairākiem apsvērumiem. Pirmkārt, šā sektora vērtspapīriem ir raksturīga liela likviditāte, kas nodrošina iespēju nepieciešamības gadījumā tos ātri un bez zaudējumiem pārdot. Otrkārt, ilgākā laika periodā 1–3 gadu sektora vērtspapīri sniedz augstākus procentu ienākumus nekā ieguldījumi valdības īstermiņa vērtspapīros. Tas nav mazsvarīgi, ievērojot, ka valsts valūtas rezervju uzglabāšanas laiks ir mērāms gados un rezervju apjoma svārstības ir nelielas. Lai gan ilgākā laika periodā garāka termiņa vērtspapīru peļņa vēsturiski ir bijusi lielāka nekā ieguldījumiem īsāka termiņa vērtspapīros, īsākā laika periodā šādi ieguldījumi var radīt zaudējumus. Vēsturiskie dati, kas pieejami finanšu datu bāzēs, liecina, ka 1–3 gadu vērtspapīru sektors 12 mēnešu periodā nekad nav uzrādījis negatīvu ienākumu. Vēlme katru finanšu gadu noslēgt ar pozitīviem rezultātiem kalpoja par izšķirošo apsvērumu neitrālā ieguldījumu portfeļa izvēlē.

Kā jau minēts, likviditāte vienmēr ir bijusi rezervju pārvaldīšanas uzmanības centrā. Latvijas Bankas rezervju pārvaldīšanas vadlīnijās ir noteikti vairāki likviditāti nodrošinoši ierobežojumi, kas nepieļauj pirt instrumentus, kurus būtu grūti realizēt tirgus spriedzes apstākļos. Tomēr atšķirībā no citām centrālajām bankām Latvijas Banka savā rezervju pārvaldīšanas procesā nenošķir atsevišķi likviditātes un ilgtermiņa portfeļus. Dati liecina, ka Latvijā nav ekonomiski pamatoti iekļaut likviditātes portfeli ļoti likvidus īstermiņa instrumentus. Neitrālajā ieguldījumu portfeli izmantoto ilgāka termiņa instrumentu likviditāte ir vairāk nekā pietiekama, lai nodrošinātu nepieciešamos līdzekļus jebkādām intervencēm vai pat apgrozāmajam kapitālam. Paaugstinātās darījumu izmaksas, kas rodas, krīzes situācijā likvidējot tirgus instrumentus, ar uzviju tiek kompensētas ar papildu peļņu, kas ilgākā laika posmā tiek gūta no ieguldījumiem garāka termiņa vērtspapīros. Atsevišķu likviditātes un ilgtermiņa portfeļu veidošana nozīmētu to, ka tiek īstenota ieguldījumu stratēģija, kas paredz aktīvu izvietošanu divu dažādu termiņu vērtspapīros. Šāda stratēģija radītu paaugstinātu kopējo valūtas

rezervju jutīgumu pret procentu likmju pārmaiņām un paaugstinātu visa ieguldījumu portfeļa risku. Šāds portfelis nebūtu optimāls ilgākā laika posmā, jo vienādas sagaidāmās peļņas gadījumā tā riska līmenis būtu augstāks nekā portfelim, kas veidots, izmantojot viena laika perioda vērtspapīru stratēģiju.

Valūtas, procentu likmju un kredīta risku pārvaldīšanai Latvijas Banka izmanto valūtas mijmaiņas darījumus un biržās tirgotos nākotnes procentu likmju līgumus (*futures*). Šie instrumenti tiek izmantoti risku ierobežošanas nolūkā, lai ātri un efektīvi pārstrukturizētu portfeļa riska parametrus un veidotu vēlamās pozīcijas. Latvijas Bankas padomes apstiprinātajās ieguldījumu vadlīnijās ir noteikti ierobežojumi atvasinātajiem finanšu instrumentiem.

Daļa rezervju tiek ieguldīta valdību aģentūru un starptautisko finanšu institūciju finanšu instrumentos, uzņēmumu obligācijās, ar nekustamo īpašumu un aktīviem nodrošinātos vērtspapīros un līdzīgos instrumentos. Latvijas Bankas pētījumi liecina, ka lielāku attiecīgā riska līmeņa sagaidāmo ilgtermiņa ienākumu var gūt, ieguldot nedaudz

zemāka kreditreitinga vērtspapīros, nevis pagarinot termiņu vai pieļaujot aktīvas valūtas pozīcijas. Ieguldījumu vadlīnijas ierobežo portfeli pieļaujamo kredītriska apjomu, kā arī likviditātes un koncentrācijas risku. Minimālais pieļaujamais ilgtermiņa reitings ir A–, un tas nozīmē, ka Latvijas Banka valūtas rezervju ieguldīšanu veic tikai instrumentos, kas pēc starptautisko kreditreitingu aģentūru vērtējuma ietilpst drošo investīciju kategorijā.

Daudz tiek darīts, lai nodrošinātu rezervju pārvaldīšanas speciālistu augstu profesionālo līmeni. Jau par normu ir kļuvusi šo darbinieku iesaistīšanās starptautiskās ieguldījumu pārvaldītāju asociācijas AIMR (*Association for Investment Management and Research*) organizētajā CFA (*Chartered Financial Analyst*) apmācību programmā. CFA apmācību programma ir trīs gadu ilgs mācību process, kas ik gadu noslēdzas ar sešu stundu garu eksāmenu. Gatavojoties eksāmenam, jāapgūst visi ieguldījumu procesa aspekti, t.sk. grāmatvedība, nodokļi, uzņēmumu finanses,

fiksētie ienākumi, akciju un atvasināto finanšu instrumentu pārvaldīšana, ieguldījumu portfeļa vadība, profesionālā ētika un finanšu pārskatu analīze. Tikai veiksmīga visu eksāmenu nokārtošana un vismaz trīs gadu darba pieredze specialitātē, kas saistīta ar aktīvu pārvaldīšanu, ļauj saņemt CFA grādu. Septiņiem Latvijas Bankas darbiniekiem ir piešķirts CFA grāds, un viņi ir kļuvuši par AIMR biedriem. Visiem AIMR biedriem ir jāievēro ētikas kodekss, kas nosaka attiecības ar darba devēju, klientiem un plašāku sabiedrību, kā arī paredz stingras normas un reglamentē AIMR biedru profesionālo rīcību aktīvu pārvaldīšanas un analīzes procesā. AIMR biedri katru gadu paraksta profesionālas uzvedības noteikumus.

Liela nozīme finanšu risku pārvaldīšanā ir informācijas sistēmām. Pašlaik Latvijas Bankas rīcībā ir specializētas sistēmas finanšu pozīciju pārvaldīšanai, riska faktoru noteikšanai un analīzei, iegūtās peļņas avotu identificēšanai, vadlīniju ievērošanas kontrolei un visu rezervju pārvaldīšanas operāciju uzskaitēi. Šīs sistēmas spēj uzglabāt un apstrādāt informāciju par visiem ārvalstu valūtas rezervju portfeļos izmantotajiem finanšu instrumentiem. Latvijas Banka šobrīd ievieš jaunu bankas informācijas sistēmu, kas nodrošinās integrētu visu bankas darījumu uzskaiti. Līdz 2002. gada beigām ir plānots apgūt un ieviest arī jaunu risku pārvaldīšanas sistēmu. Jaunās sistēmas un ar to ieviešanu veiktās pārmaiņas uzlabos pašreizējo finanšu risku pārvaldīšanas procesu.

Valūtas rezervju pārvaldīšanas procesā Latvijas Banka izmanto arī ārējos aktīvu pārvaldītājus. Ārējiem pārvaldītājiem ir jāievēro tādas pašas ieguldījumu vadlīnijas un ierobežojumi kā iekšējiem pārvaldītājiem. Katrs ārējā pārvaldītāja veiktais darījums tiek atspoguļots Latvijas Bankas informācijas sistēmās. Pastāvīgi tiek pārbaudīta gan iekšējo, gan ārējo pārvaldītāju portfeļu atbilstība Latvijas Bankas noteiktajām vadlīnijām.

Katru dienu elektroniskā veidā tiek izplatīti pārskati, kuros ir atspoguļotas ieguldījumu portfeļu novirzes no stratēģiskajiem un taktiskajiem aktīvu izvietošanas lēmumiem, kā arī šo portfeļu atbilstība Latvijas Bankas noteiktajām ieguldījumu vadlīnijām.

Portfeļu darbības rādītāji tiek vērtēti gan absolūtajos skaitļos (grāmatvedības uzskaites nolūkos), gan attiecībā pret neitrālo portfeli (ieguldījumu vadības nolūkos). Iegūtās peļņas avotu identificēšanas sistēma atspoguļo kopējās peļņas sadalījumu atkarībā no dažādām ieguldījumu stratēģijām. Šie pārskati vienmēr ir pieejami reālā laika informācijas sistēmās, kā arī katru nedēļu tiek elektroniski nosūtīti rezervju pārvaldīšanas speciālistiem, Latvijas Bankas prezidentam un valdes priekšsēdētājam.

Latvijas Banka lielu uzmanību pievērš rezervju pārvaldīšanas procesam un ieguldījumu riska sabalansēšanai attiecībā pret gaidāmo ienākumu. Šā procesa veiksmīgas darbības nodrošināšanai ir nepieciešami profesionāli darbinieki, teicamas sistēmas un augstākās vadības izpratne par ieguldījumu risku un ienākumu saistību un spēja pieņemt atbilstošus lēmumus. Esam pārliecinājušies, ka Latvijas Bankas sistēmas un darbinieki spēj pārvaldīt riskus, un līdzšinējā darbība ir attaisnojusi šo pārliecību. Rezervju pārvaldīšana nepārtraukti attīstās, un Latvijas Banka turpinās veicināt darbinieku profesionālo izaugsmi un ieguldīs līdzekļus savu informācijas sistēmu attīstībā.

Papildu informāciju var iegūt pie Roberta L. Gravas (Roberts.Grava@bank.lv). A. Liepiņa foto.

Latvijas Bankas padomē un valdē (2002. gada augusts–septembris)

- Latvijas Banka ar šā gada 16. septembri **noteica jaunās procentu likmes**, samazinot tās par pusi procenta punkta. Līdz ar to Latvijas Bankas noteiktās procentu likmes ir šādas:
 - refinansēšanas procentu likme – 3.0% gadā;
 - banku noguldījumu Latvijas Bankā procentu likmes:
 - septiņām dienām – 2.0% gadā,
 - 14 dienām – 2.25% gadā;
 - lombarda kredīta procentu likmes:
 - līdz 10 dienām – 5.0% gadā,
 - 11.–20. dienā – 6.0% gadā,
 - sākot no 21. dienas – 7.0% gadā.

Latvijas Bankas refinansēšanas likme un lombarda kredīta likmes bijušas nemainīgas kopš 2000. gada 17. marta, bet banku noguldījumu Latvijas

Bankā likmes – kopš 2002. gada 17. maija. 2002. gadā Latvijas tautsaimniecība kopumā ir sekmīgi attīstījusies. Gada inflācija ir samazinājusies līdz 0.9% šā gada augustā, un sagaidāms, ka arī turpmākajos mēnešos tā saglabāsies zemā līmenī. Naudas tirgus procentu likmes ilgstoši saglabājas zemā līmenī un atrodas tuvu pie banku noguldījumu Latvijas Bankā procentu likmēm, t.i., aptuveni 3% robežās. Latvijas Bankas veiktās likmju pārmaiņas sekmēs procentu likmju samazināšanos valstī, kā arī procentu likmju starpības samazināšanos starp latos un ārvalstu valūtās piedāvātajiem kredītresursiem.

- Latvijas Bankas padomes apstiprinātajos **“Latvijas Bankas organizētās vērtspapīru**

norēķinu sistēmas noteikumos”, “Banku termiņnoguldījumu Latvijas Bankā pieņemšanas noteikumos” un “Latvijas Bankas lombarda kredītu izsniegšanas noteikumos” veikti grozījumi (visi stājas spēkā ar 01.10.2002.), lai nodalītu no noteikumiem S.W.I.F.T. ziņojumu formas. Attīstoties finanšu tirgiem, S.W.I.F.T. ievieš jaunus standartus, tāpēc šīs ziņojumu formas bieži tiek mainītas. Par formās notikušajām pārmaiņām tirgus dalībnieki, uz kuriem attiecas noteikumi, turpmāk tiks informēti ar interneta starpniecību.

- **“Latvijas Bankas lombarda kredītu izsniegšanas noteikumos”** grozījumi veikti arī, turpinot Latvijas Bankas monetārās politikas

instrumentu saskaņošanu ar Eiropas Centrālās bankas standartiem. Latvijas Banka izsniegs lombarda kredītus tikai tiem Latvijas Bankas organizētās vērtspapīru norēķinu sistēmas dalībniekiem, kuri reģistrēti Latvijā.

- Latvijas Bankas padome **nolēma slēgt līgumu** ar konkursa kārtībā izvēlēto SIA “Ernst & Young Baltic” par Latvijas Bankas 2002. gada saimnieciskās darbības pārbaudi.

- Latvijas Bankas valde veica grozījumus **“Latvijas Bankas organizēto vērtspapīru pārdošanas ar atpirkšanu (REPO) izsoļu noteikumos”** un **“Īstermiņa valūtas mijmaiņas darījumu izsoļu noteikumos”** (spēkā ar 01.10.2002.).

NAUDAS CEĻI

MAKSĀJUMI LATOS LIELĀKOTIES TIEK VEIKTI, IZMANTOJOT LATVIJAS BANKAS NORĒĶINU SISTĒMAS

Kas ir maksājumu sistēma?

Ar valsts maksājumu sistēmu saprot maksāšanas instrumentu, banku operāciju, procedūru un maksājumu sistēmu kopumu, kas nodrošina naudas līdzekļu apriti. Maksāšanas instrumenti ir gan skaidra, gan bezskaidra nauda. Latvijā vēl arvien liela nozīme norēķinos ir tieši skaidrai naudai, tomēr bankas piedāvā saviem klientiem jaunus pakalpojumus, tādējādi veicinot bezskaidras naudas maksāšanas instrumentu izmantošanu. Valsts maksājumu sistēmu var strukturizēt arī pēc tās līmeņiem:

- 1) fizisko un juridisko personu savstarpējie maksājumi, izmantojot skaidro naudu;
- 2) banku iekšējās maksājumu sistēmas, kurās tiek veikti banku klientu maksājumi;
- 3) klīringa (neto norēķinu) un neliela apjoma maksājumu sistēmas, kurās tiek apstrādāts liels skaits klientu maksājumu, bet to kopējais naudas plūsmas apjoms ir samērā neliels;
- 4) liela apjoma starpbanku maksājumu sistēmas, kurās tiek apstrādāts ievērojams naudas līdzekļu apjoms un naudas plūsma veidojas starpbanku tirgus darījumu, centrālās bankas monetārās politikas operāciju un klīringa, un neliela apjoma maksājumu sistēmu gala norēķinu rezultātā.

Maksāšanas līdzekļi

Klientam ar banku starpniecību ir iespēja izmantot dažādus bezskaidras naudas maksāšanas instrumentus. Pastāvot konkurencei starp bankām, tās saviem klientiem piedāvā plašu pakalpojumu klāstu, sākot no vienkāršiem kredīta pārvedumiem un beidzot ar norēķinu kartēm un regulāriem maksājumiem. Visplašāk izmantotais maksāšanas instruments ir kredīta pārvedums. Lai to iesniegtu bankā, tiek piedāvātas dažādas iespējas, piemēram, elektroniskās bankas pakalpojumi. Klients saņem īpašu bankas programmnodrošinājumu, ar kura palīdzību, neizejot no biroja, var nosūtīt maksājuma rīkojumu uz banku. Interneta bankas pakalpojumi ar katru gadu tiek lietoti arvien plašāk, gan lai veiktu pārskaitījumus, gan lai izmantotu citus banku pakalpojumus, piemēram, iesniegtu kredītu vai norēķinu karšu pieteikumus. Bankas piedāvā saviem klientiem arī telefona bankas pakalpojumus, kas ļauj, izmantojot telefonu, gan uzzināt sava konta atlikumu, gan nosūtīt maksājumu, gan izmantot citus pakalpojumus.

Arvien lielāku popularitāti banku klientu vidū gūst dažāda veida norēķinu kartes, kas aktīvi tiek izmantotas norēķinos par precēm un pakalpojumiem, tomēr Latvijā tās pārsvarā tiek lietotas, lai izņemtu skaidru naudu no bankomātiem.

Bankas domā par savu klientu ērtībām, tāpēc tiek piedāvāti arī tādi pakalpojumi kā tiešais debets un regulārais maksājums. Abi šie pakalpojumi pēc būtības ir ļoti līdzīgi. To atšķirība – viens ir debeta, bet otrs – kredīta instruments.

Līgums par tiešā debeta izmantošanu tiek noslēgts starp trīs pusēm: banku, klientu un pakalpojuma sniedzēju, kas saņem iedzīvotāju maksājumus par savu pakalpojumu, piemēram, par telefonsakaru nodrošināšanu. Tādējādi klientam nav jādomā par rēķinu apmaksu, jo banka veic attiecīgās rēķina summas, par kuru katru mēnesi paziņo pakalpojuma sniedzēja organizācija, automātisku pārskaitīšanu pakalpojuma sniedzējam.

Regulārā maksājuma līgums tiek noslēgts starp banku un klientu, lai regulāri noteiktā datumā fiksēta naudas līdzekļu summa tiktu norakstīta no klienta konta un pārskaitīta saņēmējam. Tādējādi klients, piemēram, var veikt maksājumu par dzīvokļa īri, kas ir nemainīgi katru mēnesi.

Pastāv vēl viens debeta maksāšanas instruments – čeks. Tas nav sevišķi izplatīts Latvijā, bet ir ļoti populārs ASV, Francijā, Īrijā u.c. Čeku vai čeku grāmatīņu izsniedz banka klientam, kas, veicot samaksu par precēm vai pakalpojumiem, nodod čeku līdzekļu saņēmējam. Tas savukārt dodas uz savu banku un iesniedz čeku apmaksai. Saņēmēja banka šo čeku sūta inkasēšanai uz čeka izdevēja banku. Maksātāja banka vai čeka izdevēja banka, balstoties uz saņemto čeku, veic naudas līdzekļu pārskaitījumu uz saņēmēja banku. Kad naudas līdzekļi ir saņemti, tie tiek izmaksāti saņēmējam. Parasti šis process ilgst divas nedēļas.

Norēķinu veikšana starp bankām

Banka, saņemot no klienta maksājuma rīkojumu, akceptē to, ja visa tajā norādītā informācija ir pietiekama,

AGNIJA HĀZENFUSS
*Maksājumu sistēmu pārvaldes
vadītāja vietniece*

lai veiktu maksājumu, un klienta kontā ir nepieciešamais līdzekļu daudzums. Naudas līdzekļi tiek norakstīti no klienta konta, un atkarībā no maksājuma valūtas maksājuma rīkojums tiek nosūtīts uz Latvijas Bankas norēķinu sistēmām (latu maksājums) vai atbilstoši ārvalstu korespondentbankai (ārvalstu valūtas maksājums).

Katrai bankai ir korespondējošie konti to valstu bankās, kuru valūtās visbiežāk tiek veikti maksājumi. Tādējādi maksājuma, piemēram, ASV dolāros, ceļš, pat ja saņēmēja banka ir Latvijā, ir diezgan garš. Maksājums ceļo no maksātāja bankas uz tās ASV dolāru korespondentbanku ASV, no tās savukārt uz saņēmēja bankas ASV dolāru korespondentbanku un tad uz saņēmēja banku. Tādējādi maksājumu apstrādei ārvalstu valūtās nepieciešams laiks, turklāt komisijas maksas ir augstas. Noslēdzot korespondentattiecību līgumus, bankas vienojas par maksājumu apstrādes laiku (valutēšanas datumu), komisijas maksām un citiem nosacījumiem.

Ja klienta iesniegtais kredīta pārvedums ir latos, banka visbiežāk izmanto Latvijas Bankas norēķinu sistēmas. Latvijas Banka uztur norēķinu un maksājumu sistēmu infrastruktūru, kas nodrošina latu naudas līdzekļu apriti valstī. Katrai Latvijas bankai ir atvērts norēķinu konts latos Latvijas Bankā. Latvijā darbojas divas norēķinu sistēmas: starpbanku automatizētā maksājumu sistēma (SAMS) un elektroniskā klīringa sistēma (EKS).

SAMS ir reālā laika bruto norēķinu sistēma, kas ir paredzēta liela apjoma un steidzamu gan starpbanku operāciju, gan klientu maksājumu veikšanai. Tā tika ieviesta 2000. gada septembrī. Tajā piedalās visas bankas, t.i., 24 dalībnieki, ieskaitot Latvijas Banku. Latvijas Banka piedalās SAMS gan kā sistēmas dalībnieks, gan kā tās operators. Maksājumu ziņojumu un citas maksājumu informācijas apmaiņa notiek, izmantojot starptautisko starpbanku datu pārraides tīklu S.W.I.F.T. (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*). Norēķins tiek veikts par katru atsevišķu maksājumu reālajā laikā. Lai nosūtītu maksājuma rīkojumu no maksātāja bankas uz saņēmēja banku, izmantojot SAMS, ir nepieciešamas aptuveni 37 sekundes. Banka norēķinu dienas laikā var izmantot naudas līdzekļus, kas ir tās kontā, kā arī aizņemties līdzekļus gan no centrālās bankas, ieķīlājot atbilstošu daudzumu vērtspapīru, gan starpbanku tirgū. Katrai bankai ir īpaša darba stacija, kas ļauj sekot bankas konta atlikumam, kā arī naudas plūsmai, proti, tam, kādi maksājumi ienāk un par kādiem ir veikti norēķini. Līdz 2002. gada augustam šajā sistēmā vidēji dienā tika apstrādāti 416 maksājumi par summu – 80 milj. latu.

EKS ir neto norēķinu sistēma, kas ir paredzēta neliela apjoma klientu maksājumiem. Tā ir pilnībā automatizēta sistēma ar pagaidām vienu klīringa ciklu dienā. To ir izstrādājusi Latvijas Banka. Šīs sistēmas specifika – bankas līdz plkst. 10.30 elektroniski iesūta savu klientu maksājumus un plkst. 11.00 notiek gala pozīciju aprēķins (starpība starp tiem līdzekļiem, kas bankai ir jāsaņem no citām bankām, un tiem, kas jāmaksā citām bankām klīringa cikla ietvaros). Līdz ar to bankām nav jānodrošina naudas līdzekļi bankas kontā Latvijas Bankā – visas maksājumu summas

apjomā. Lai nosūtītu maksājuma rīkojumu EKS no maksātāja bankas uz saņēmēja banku, ir nepieciešamas 0.5 līdz 2.5 stundas. Dienā tiek apstrādāti banku iesūtītie iepriekšējās dienas akceptētie klientu maksājumi. Lai mazinātu riskus EKS, sistēmā ir ieviests viena maksājuma maksimālais ierobežojums 50 000 latu apmērā, tādējādi izvairoties no situācijas, ka kādas bankas debeta gala pozīcija veidotos tik liela, ka tā nespētu par to norēķināties. Līdz 2002. gada augustam EKS vidēji dienā tika apstrādāti 63 246 maksājumi par summu – 24 milj. latu.

Norēķinu sistēmu riski

Latvijas Banka veic starpnieka lomu maksājumu sistēmu darbības nodrošināšanā. Starpbanku norēķini tiek veikti, izmantojot banku norēķinu kontus Latvijas Bankā, tādējādi mazinot riskus šajās sistēmās. Latvijas Bankas glabātie naudas līdzekļi ir visdrošākais noguldījuma veids, jo Latvijas Banka nodrošina, ka šie līdzekļi ir brīvi pieejami norēķiniem, novēršot likviditātes risku un kredītrisku attiecībā uz sistēmu dalībnieku norēķinu aktīviem.

Maksājumu sistēmu droša un efektīva darbība ir vitāli nozīmīga valsts tautsaimniecībai. Ir dažādi riski, kas var ietekmēt to darbību, un Latvijas Bankas uzdevums ir iespējami samazināt šo risku ietekmi uz norēķinu sistēmām. Galvenie riski: kredītrisks – norēķinu partneris nav spējīgs veikt savas norēķinu saistības pilnā apjomā noteiktā laikā; likviditātes risks – norēķinu partneris nav spējīgs noteiktajā termiņā veikt savas norēķinu saistības, bet izpildīs tās vēlāk; operacionālais risks – tehniskas, programmnodrošinājuma vai cilvēka kļūdas dēļ tiek traucēta norēķinu sistēmas darbība, radot grūtības vai pat finansiālus zaudējumus; juridiskais risks – nepareiza normatīvo dokumentu interpretācija var radīt grūtības vai zaudējumus sistēmai vai tās dalībniekiem. Visi šie riski savukārt var radīt sistēmisko risku – viena dalībnieka problēmas var ietekmēt visu sistēmu kopumā. Latvijas Bankas uzdevums ir apzināt, novērtēt un kontrolēt riskus, lai to rašanās iespējamība un ietekme būtu pēc iespējas mazāka.

Latvijas Bankas loma

Latvijas Bankas lomu norēķinu sistēmās reglamentē likums “Par Latvijas Banku”, kas noteic, ka Latvijas Banka veicina maksājumu sistēmu raitu darbību un nodrošina starpbanku maksājumu sistēmu darbību Latvijā. Lai to panāktu, Latvijas Banka veic maksājumu sistēmu pārraudzību, pastāvīgi seko iespējamajiem riskiem un jaunu maksājumu instrumentu piedāvājumam, apstiprina dažādus normatīvos dokumentus utt. Latvijas Banka apstiprinājusi vairākus normatīvos aktus, kas reglamentē dažādus ar norēķinu veikšanu saistītus jautājumus Latvijā.

“Kredīta pārvedumu noteikumi” reglamentē visu veidu kredīta pārvedumu veikšanas kārtību Latvijā un nosaka visu kredīta pārvedumos iesaistīto personu tiesības un pienākumus un to izpildes nosacījumus.

“Rekomendācijas darījumu veikšanai ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem” nosaka minimālās prasības elektronisko maksāšanas līdzekļu izlaišanai, apkalpošanai un izmantošanai, kā arī tajās norādītas banku un to klientu vispārīgās saistības un atbildība.

“Latvijas Bankas starpbanku norēķinu veikšanas noteikumi” nosaka norēķinu veikšanas kārtību Latvijas Bankas starpbanku norēķinu sistēmās, ietverot sistēmu darba laikus, to darbības principus, apstrādājamo ziņojumu veidus, iesaistīto pušu atbildību un citus jautājumus.

Papildu informāciju var iegūt pie Agnijas Hāzenfuss (Agnija.Hazenfuss@bank.lv). G. Zommerovska foto.

LATVIJAS BANKA

K. VALDEMĀRA IELĀ 2A • RĪGĀ, LV-1050 • TĀLRUNIS: 702 2300 • FAKSS: 702 2420
E-PASTS: INFO@BANK.LV • HTTP://WWW.BANK.LV
© LATVIJAS BANKA, 2002
Pārpublicējot obligāta avota norāde. Reģistrācijas apliecība Nr. 1947